

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕВТАНАЗІЮ

КОТУХА Олександр Степанович - кандидат юридичних наук, доцент, в.о. декана юридичного факультету Львівської комерційної академії

УДК 347.151

На основі аналізу нормативно-правових актів і практики їх застосування, визначено погляди вчених на проблеми життя і смерті, досліджено досвід правового регулювання евтаназії в зарубіжних країнах і можливість застосування евтаназії в Україні.

Ключові слова: евтаназія, пасивна евтаназія, здоров'я, біоетика, пацієнт, діагноз, норма права, право на життя.

Постановка проблеми

Право людини на життя почало складатися на багато раніше за його теоретичне обґрунтування представниками філософської та юридичної науки [1, с. 129]. Життя – це стан людини, у якому вона перебуває від моменту автономізації стосовно організму матері під час фізіологічних пологів і до її біологічної смерті [2, с. 117]. Суб'єктом права на життя є людина, особа, яка природним шляхом, тобто через народження, набуває це право.

Незважаючи на те, що в Україні проведено та проводяться теоретичні дослідження проблематики права на життя, виникає багато питань, пов'язаних із реалізацією даного права, які потребують детального правового регулювання. Зокрема, до них належать проблеми юридичних меж життя, визначення нових складів злочинів, пов'язаних зі зловживанням сучасної медициною і застосування евтаназії [1, с. 130].

Якщо існує право на життя, то чи можна в його контексті допускати існування такого поняття, як право «на смерть»? І хоча за межами України проблема обговорювалася вже доволі давно й наполегливо, до нас долітали лише відголоски гарячих суперечок та судових рішень щодо узаконення практики так званих «докторів» та «сестер смерті» [8, с. 130].

Стан дослідження

Окремі аспекти елементів права людини на життя досліджувалися у працях М. Вітрука, О. Горової, В. Кравченка, А. Колодія, М. Малєїної, П. Михайлова, А. Олійника, П. Рабіновича, В. Скобелкіна, А. Соловйова, Ю. Тодики. Багато вчених розглядали право на життя в аспекті проблеми смертної кари. Все частіше з'являються праці, де «право на смерть» розглядається як реалізація права на життя. На розгляд даного аспекту і питання евтаназії звернули увагу вчені Н.М. Борисович, Г.В. Губенко, О. Домбровська, О. Грищенко, М. Ковальова, І.О. Железняк, А. Коновалова та ін.

Мета статті

На підставі дослідженої навчальної та наукової літератури, на основі системного аналізу нормативних-правових актів та практики їх застосування проаналізувати погляди вчених щодо проблем життя та смерті, дослідити досвід правового регулювання евтаназії в зарубіжних країнах, виявити її загальні закономірності та визначити

можливість використання в сучасних умовах в Україні.

Виклад основного матеріалу

«Життя» та «смерть» є фундаментальними філософськими категоріями, які відіграють важливу роль у побудовах сучасної біологічної етики. Явище евтаназії є продуктом суперечливого переплетення їх сутнісного змісту [3].

Прагнення подолати відчуття безвихідності та конечності земного буття сприяли виникненню релігійних та філософських вчень з ідеями безсмертності душі, спасіння та воскресіння [4, с. 144].

Останнім часом людство все частіше потрапляє в ситуації, де перестає передбачати та контролювати наслідки своїх досягнень. В умовах швидкого поширення новітніх технологій, які радикально змінюють не тільки життєдіяльність, а й саму природу людини, виникає потреба в розробці оновленої системи моральних і духовних орієнтирів людства. Цією оновленою системою може виступити біоетика – один із напрямів сучасної етичної думки, об'єктом якої виступає життя як феномен, а предметом – вивчення системи умов, за яких можливе збереження і розвиток життя на землі [4, с. 159].

Виникнення біоетики було зумовлене посиленням уваги до прав людини за умов активного створення нових медичних технологій, що породжують велику кількість проблем, які потребують розв'язання як з погляду права, так і з моралі. Крім того, формування біоетики було спричинене величезними змінами в медичній практиці, які стали можливі завдяки успіхам генної інженерії, трансплантології, появі обладнання для штучної підтримки життя пацієнта й накопиченню відповідних практичних та теоретичних знань. Усі ці процеси загострили моральні питання, що постали перед лікарем та пацієнтом. Чи існують межі надання медичної допомоги, у підтримці життя смертельно хворої людини? З якого саме моменту настає смерть? Чи припустима евтаназія? [6]

Що ж таке смерть – прояв вродженого інстинкту, трансперсональних рівнів психіки чи явище духовного життя особистості?

Доволі тривалий час (аж до середини XIX ст.) констатацією смерті займалися не лікарі, а священники або наймані люди. Але з часом представники медичної професії отримують право, а потім і обов'язок констатування смерті. Одночасно з цим виникає проблема встановлення власне моменту смерті, яка була досить складною в усі часи. Упродовж тисячоліть на практиці як критерії смерті використовувались зупинка серцевої діяльності, припинення дихання, відсутність чутливості тощо. Недосконалість цих уявлень щодо природи смерті полягала в тому, що відсутність функцій окремих органів ототожнювалась зі смертю всього організму [7, с. 130].

У суспільстві активно обговорюється новий ідеал гідної смерті людини, смерті безболісної й «легкої», співчутливої та очікуваної, смерті як порятунку від страждань, смерті-евтаназії.

Термін «евтаназія» вперше був використаний англійським філософом Ф. Беконем для позначення легкої безболісної смерті. Під словом евтаназія розуміється будь-яка дія чи, навпаки, бездіяльність, яке за своїм змістом чи наміром призведе до смерті, яка має за ціль усунути біль та страждання. Тобто в її прямому значенні, евтаназія – навмисне вбивство за допомогою методу, який провокує найменші біль та страждання, виконане «з жалю» для того, щоб покласти кінець неможливим стражданням, чи для того, щоб уникнути тяжкості життя, яке вважається «нелюдським», «не достойним самої людини» [8, с. 34].

На сьогодні поняття евтаназії є полісемантичним, що гармонійно поєднує в собі медичний, біологічний, релігійний, правовий, морально-етичний та інші аспекти. Сучасна наука пропонує нам велику кількість визначень даного поняття. Так, в останньому виданні Великої медичної енциклопедії під евтаназією розуміється «навмисне прискорення настання смерті невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [9, с. 555]. У Британській енциклопедії евтаназія називається «милосердним вбивством» (Mercy killing) – це дія чи практика, спрямована на отримання безболісної смерті осіб, які страждають від болю при невиліковних

хворобах чи фізичних розладах [10]. На думку І. Сілуянової, еутаназія – це усвідомлена дія, що призводить до смерті безнадійно хворої людини, відносно швидким та безболісним шляхом, з метою припинення страждань [11].

О. Старовойтова визначає еутаназію як дію чи бездіяльність лікаря чи іншої людини, або самого хворого, що тягне за собою настання миттєвої чи безболісної смерті останнього [12, с. 150].

Р. Стефанчук говорить, що еутаназією є свідомо та умисно вчинювана поведінка (дія, бездіяльність чи рішення) медичного працівника, що спрямована на припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта та здійснюється за неодноразовим та однозначним проханням пацієнта чи його законного представника, які є повністю, об'єктивно та своєчасно інформовані про наслідки такого втручання з метою припинення страждань, що має результатом смерть пацієнта [13, с. 325].

На нашу думку, основними ознаками, що характеризують поняття еутаназії, є:

1) наявність причинного зв'язку між невиліковною хворобою та постійними неприпиняючими фізичними та моральними стражданнями; 2) перервати життя чи прискорити смерть може спеціальний суб'єкт – медичний працівник; 3) ця діяльність здійснюється медичним працівником свідомо з передбаченням наслідків вчинених ним дій; 4) чітка вираженість бажання пацієнта піти з життя, або якщо він не в змозі явно виразити свою волю, то прохання повинне виходити від його близьких родичів; 5) єдиною метою здійснення еутаназії є припинення фізичних та моральних страждань хворого; 6) наслідком застосування еутаназії є смерть пацієнта.

У науковій літературі еутаназію класифікують на різновиди.

По-перше, виділяють активну еутаназію – навмисне заподіяння смерті («метод наповненого шприца») та пасивну еутаназію – припинення будь-яких дій для продовження життя («метод відкладеного шприца»).

По-друге, виділяють існування добровільної (обумовленого прохання чи згоди хворого) та примусової (при відсутності

згоди хворого) еутаназії. Прикладом такої еутаназії може послугувати справа Міхаєли Редер в 1989 році з ФРН (засуджена за вбивство 17 пацієнтів). З її свідчень випливало, що вона зробила смертельні уколи невиліковно хворим, але не за їх проханням, а з почуття милосердя і жалю до них.

По-третє, розрізняють пряму та непряму еутаназію, які відображають вмотивування професійних рішень лікаря. Пряма еутаназія виникає тоді, коли лікар має намір вкоротити життя пацієнта; непряма еутаназія виникає тоді, коли смерть хворого пришвидшується, як побічна реакція дій лікаря, спрямованих на досягнення іншої мети. Зазвичай, мова йде про збільшення доз обезболюючих речовин, у результаті чого, життя хворого скорочується [8, с. 36].

При вирішенні проблеми еутаназії в Україні варто враховувати досвід країн, які легалізували інститут еутаназії, і використати цей досвід з метою недопущення можливих зловживань.

Перша у світі спроба легалізації еутаназії була здійснена в 1906 р. у штаті Огайо (США). Але законодавчі збори проголосували проти законопроекту. У 1995 році папа Іоанн-Павло II виступив у Ватикані з одним із найсильніших засуджень абортів й еутаназії, сказавши, що їх легалізація тотожна легалізації злочинів, які руйнують суспільство. «Політики й закони, опозиційно налаштовані стосовно життя, ведуть суспільство до виродження не лише морального, а й демографічного та економічного» [14].

Першою країною, яка легалізувала активну і пасивну еутаназію в Європі, є Нідерланди. 10 квітня 2001 р. верхня палата парламенту Нідерландів затвердила закон, який звільняє від кримінальної відповідальності лікарів, які допомагають хворим позбутися життя. Прийняття цього закону стало наслідком того, що в цій країні з роками все більше загострювалися суперечності між законами у цій сфері і реальною негласною практикою. За неофіційними даними, еутаназія в Нідерландах здійснюється з 1984 р. [15, с. 199].

Проте, пацієнти з інших країн не можуть приїжджати в Нідерланди для здійснення еутаназії, це заборонено законом.

У 2002 р. нижня палата парламенту Бельгії легалізувала евтаназію, затвердивши відповідний законопроект. Відповідно до цього закону лікар, який здійснює евтаназію, не буде звинувачений у вбивстві, якщо пацієнт невиліковно хворий і якщо він сам прийняв таке рішення. Прийнявши закон, уряд Бельгії створив постійний комітет для контролю над евтаназією.

Станом на 2003 р. останньою країною, яка прийняла закон стосовно легалізації евтаназії, стала країна Люксембург. Для прийняття цього закону парламенту довелося вносити поправки до Конституції, згідно з якими звужуються повноваження монарха Великого Герцога Люксембурзького Анрі, який категорично відмовився підписувати цей закон. Власне, сам закон про легалізацію евтаназії був прийнятий депутатами у другому читанні ще 19 грудня 2003 р. Таким чином, Люксембург став третьою країною в Європі після Нідерландів та Бельгії, які легалізували евтаназію в 2002 р [15, с. 200].

На сьогодні в Україні будь-яка форма евтаназії є забороненою. Так, відповідно до ч. 3 ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я № 2801-ХІІ від 19.11.1992 медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [16]. Сьогодні суспільна оцінка евтаназії належить до числа дискусійних.

Аналіз сучасних правових доктрин у сфері права на евтаназію дає змогу виокремити три основні групи:

1) правові доктрини, які категорично заперечують право на евтаназію. Представники цієї групи наполягають на тому, що легалізація евтаназії може призвести до зловживань, а також до паралізації наукового прогресу в медичній сфері;

2) правові доктрини, які обґрунтовують, що право на евтаназію залежить від волі людини. Відповідно до цієї доктрини, найголовнішим постулатом є визнання автономії особистості, права людини самій розв'язувати всі питання, що стосуються її організму, психіки, емоційного статусу. Всі різновиди процедур повинні здійснюватися за поінформованої згоди особистості;

3) правові доктрини, які обґрунтовують, що право на евтаназію витікає із права на життя. Згідно з цією правовою доктриною право на життя логічно передбачає і право на смерть, оскільки право на смерть є складовою права на життя, а без урахування цього право на життя перетворюється на обов'язок, оскільки від нього не можна відмовитись, що, очевидно, є характерним лише для обов'язку, а не для права [15, - с. 202].

Використання евтаназії, на думку прихильників її застосування, можливе як винятковий захід у разі дотримання наступних умов:

1) свідоме та стійке прохання хворого позбавити його від страждань. Воно повинне мати письмову форму, бути посвідчене головним лікарем медичного закладу і нотаріусом та містити висновок психіатрів про осудність; 2) неможливість полегшення страждання хворого відомими засобами; 3) беззаперечна доведеність неможливості врятувати життя, встановлена колегією лікарів-спеціалістів у цій галузі при обов'язковій одностайності; - 4) наявність згоди близьких родичів хворого (батьків, дітей, дружини, чоловіка, сестер, братів); 5) попереднє повідомлення органів прокуратури [17, с. 19].

В Україні будь-яка форма евтаназії є забороненою, але для наукового дослідження такий закон не може мати вирішального значення, як і будь-який закон, бо взагалі прийняття нормативно-правових актів є результатом владних рішень, не завжди науково обґрунтованих [18, с. 65].

Стаття 52 Основ законодавства про охорону здоров'я України передбачає, що медичні працівники зобов'язані надавати допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться у критичному для життя стані. Пункт 2 ст. 52 забороняє пасивну евтаназію, а п. 3 ст. 52 забороняє й активну евтаназію, де зазначається, що медичним працівникам «забороняється здійснення евтаназії – навмисного прискорення смерті або умиртвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань» [16].

Заборона евтаназії також передбачена - ч. 4 ст. 281 ЦК України, де зазначається, що

задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя – забороняється [19].

У законодавстві України відсутнє чітке визначення активної та пасивної евтаназії. Тому виникає запитання: коли сам пацієнт відключає апарат штучного підтримання життя або він самостійно вмикає апарат, який прискорює його смерть, то відповідно до українського законодавства в такій ситуації наявна евтаназія чи ні? Відповідь в українському законодавстві відсутня. Дійсно, якщо пацієнт самостійно відключає апарат штучного підтримання життя, то тут наявні дії лише самого пацієнта, але немає дій медичних працівників, а це і є можливість здійснення пасивної евтаназії, бо це не суперечить законодавству [15, с.204].

Якщо здійснення пасивної евтаназії в деяких випадках не суперечить українському законодавству, то здійснення активної – заборонено. Адже для здійснення активної евтаназії все ж необхідні певні дії не лише самого хворого, але й інших осіб.

Суперечки між супротивниками та прибічниками евтаназії тривають. «Примирення сторін не буде доти, доки соціум не вирішить, ким є людина стосовно власного життя – власником чи сторожем. Якщо власником, то людина вільна робити так, як їй забажається, якщо сторожем, то якийсь час вона може «награбовувати» майно, але потім справжній власник (Бог) може й суворо спитати» [3].

Закріплена нормами права можливість евтаназії може безпосередньо вплинути на суспільну свідомість, оскільки з точки зору суспільної психології, усе узаконене вважається таким, що заохочується державою. Евтаназія, як форма медичної практики, може спричинити деморалізуючу дію на величезну масу хворих (тоді як благають про штучну смерть значно менше з них) і на медперсонал (навіщо боротися за життя хворого до кінця, краще без «турбот», «клопоту» забезпечити йому лагідну смерть). Практика евтаназії небезпечна також діагностичними помилками. Немає впевненості, що ідея евтаназії має під собою чіткі науково-клінічні і організаційно-медичні гарантії своєї істинності. Узаконення евтаназії може викликати можливість зловживань з боку медперсона-

лу, криміналізації медицини в цьому питанні [20, с. 52].

Висновки

Отже, можна зробити висновок, що сьогодні, законодавчо врегулювати в Україні процес обмеженої евтаназії, яка не суперечила б чинному та перспективному законодавству, а також не зачіпала б професійного гуманізму та етики медичних працівників, неможливо [21].

Проблема евтаназії є одною із найдискусійніших тем сучасності і, безперечно, залишатиметься такою в майбутньому.

Варто погодитись з думкою, що процес евтаназії потребує дотримання суворої процедури її виконання, а саме:

1. Процес може застосовуватись тільки до повнолітніх дієздатних осіб, які є невиліковно хворими, що підтверджується письмовим висновком лікаря (консиліумом лікарів);

2. Невиліковний хворий має перебувати у свідомості, бути об'єктивно поінформований своїм лікуючим лікарем про діагноз та можливі результати лікування і добровільно, свідомо дійти до рішення про необхідність прийняття смерті через нестерпність страждань, про що він подає письмову заяву для розгляду в суді;

3. Заява підлягає негайному розгляду в судовому засіданні лише колегіальним складом суду з метою забезпечення критичної оцінки поданої заяви;

4. Ухвала суду, прийнята одностайно, протягом доби має бути доведена до відома невиліковно хворого та його лікуючого лікаря;

5. Лікар зобов'язаний продовжити вживання всіх необхідних заходів для максимально можливого знеболення перебігу хвороби – аж до настання невідвортної смерті невиліковно хворого;

6. Порушення лікуючим лікарем обов'язку знеболення має тягнути застосування кримінальної відповідальності [21].

Проте, якщо говорити про можливість легалізації евтаназії, то залишається значна кількість не вирішених проблем, пов'язаних із цим явищем. До них можна віднести:

1) правильність постановки діагнозу;

АНОТАЦІЯ

На основі аналізу нормативних правових актів та практики їх застосування з'ясовано погляди вчених щодо проблем життя та смерті, досліджено досвід правового регулювання евтаназії у зарубіжних країнах, та можливості використання евтаназії в Україні.

- 2) проблему одержання згоди пацієнта, що знаходиться у несвідомому стані;
- 3) проблему встановлення і доведення добровільності відходу з життя;
- 4) медико-етичні проблеми та ін.

Слушною є думка, що право людини на евтаназію має як позитивні, так і негативні сторони. Що стосується позитивних сторін застосування евтаназії, до них можна віднести забезпечення з її допомогою права людини на самостійне розпорядження своїм життям, а також гуманність, яка дозволяє не терпіти нестерпні страждання. Врегулювання права на достойну смерть як одного з природних прав людини має наблизити національну правову систему до найкращих світових зразків без втрати суто вітчизняних здобутків [21].

Проте, у сьогоденних умовах еутаназія може перетворитися на засіб «чистки» суспільства від безхатченків, дітей-інвалідів, ВІЛ інфікованих та невиліковно хворих осіб. За умови схвалення еутаназії в Україні – це стане панацеєю для швидкого вирішення питання з «проблемним» пацієнтом.

Література:

1. Домбровська О.В. Характеристика елементів змісту конституційного права людини на життя // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України Серія: Право та державне управління № 4/2011[4]. – С.129-135.
2. Рабінович П.М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2004 – 464 с.
3. Цомко-Пестерева О.О. Проблеми евтаназії в контексті біоетики. / Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, – 2005. – № 51. www.filosof.com.ua
4. Фуко М. Рождение клиники. – М.: Смысл, 1998. – 310 с
5. Бобров О.Е., Сластенко Е.Ф. Проблема жизни и смерти. Эвтаназия: убийство или милосердие? // Новости медицины и фармации. – 2004. – № 19-20. – С.159 – 160.
6. Г.В. Губенко Проблеми евтаназії в біоетично-му контексті. www.archive.nbu.gov.ua

SUMMARY

Based on the analysis of normative legal acts and practice the opinions of scientists on issues of life and death, studied the experience of legal regulation of euthanasia in foreign countries, and the possible use of euthanasia in Ukraine.

7. Антологія біоетики [Текст] : [Доп. Першого Нац. конгр. з біоетики, 17-21 верес. 2001 р., Київ / Редкол.: Ю.І. Кундієв (відп. ред.) та ін.]. – Львів : БаК, 2003. – 589 с.

8. Борисевич Н.М. Проблема легалізації евтаназії як законодавчого закріплення права пацієнта на гідну смерть / Н.М. Борисевич // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення (генезис, розвиток, проблеми і перспективи вдосконалення). Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18.04.2008, м. Львів. – С. 34-37.

9. Большая медицинская энциклопедия : [30 т. / АМН СССР] ; гл. ред. Б. В. Петровский. – 3-е изд. – М. : Сов. энциклопедия, 1974. – 27 см. – Т. 27: Хлоракон – экономика здравоохранения. – М. : Сов. Энцикл., 1986. – 576 с.

10. Encyclopedia Britannica [Электронный ресурс] : CD™97. – [Chicago] : Encyclopedia Britannica, cop. 1997. – 1 электрон. опт. Диск (CD-ROM).

11. Силуянова И. В. Этика врачевания. Современная медицина и православие. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agnuz.info.com>

12. Старовойтова О.Э. Эвтаназия и закон // Актуальные проблемы правового регулирования медицинской деятельности. – 2002. – № 1. – С. 149-150.

13. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук / за наук. ред. Я. М. Шевченко; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К. : КНТ, 2008. – 625 с.

14. Железняк І.О. Евтаназія як основна біотична проблема сучасності. www.rusnauka.com.ua

15. Ворона В. Право на евтаназію як складова права людини на життя // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199-205.

16. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Верховна Рада України; Закон від 19.11.1992 № 2801-ХІІ (Редакція станом на 01.01.2013). www.rada.gov.ua

17. Домбровська О. Щодо правових аспектів легалізації евтаназії / О. Домбровська // Право України. – Київ, 2008. – № 10. – С. 19-24.

18. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник / Пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с.

19. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40-44, ст.356. www.rada.gov.ua

20. Миронова Г. Право людини на життя: проблемні питання українського законодавства // Право України. – 2006. – № 9. – С. 52-55.

21. Грищенко О. Проблема державного забезпечення права людини на застосування евтаназії. // Юридичний журнал № 6, 2006. www.justinian.com.ua